

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2020

TSUMBANDILA YA U MAKA

MARAGA: 80

Tsumbandila iyi ya u maka i na masiatari a 30.

TSIVHUDZO KHA VHAṬOLI/VHAMAKI

- Memorandamu uyu i tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhaṭoli/vhamaki.
- Memorandamu u tea u thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho khathihi na phanele ya u linga musi u ṭola/maka hu sa athu u thoma.
- Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u eliwa nga u angaredza zwi tshi tevhedza vhukoni/ndeme yazwo.

MAGA A U ṬOLA/MAKA

- Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzi fhiraho tshivhalo tsho tiwaho, kha vha make/ṭole fhedzi phindulo ya u thoma. (**Mulingiwa ha tei u fhindula mbudziso ndapfu na mbudziso pfufhi u bva kha lushaka luthihi lwa bugu/liṅwalwa.**)
- Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa u bva kha KHETHEKANYO YA A, (vhurendi ho randelwaho), kha vha make/ṭole phindulo mbili fhedzi dza u thoma.
- Arali mulingiwa o fhindula mbudziso ndapfu mbili kana mbudziso pfufhi mbili kha KHETHEKANYO dza B na C, kha vha make/ṭole ya u thoma vha litshe ya vhuvhili. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa, kha vha make/ṭole phindulo ya u thoma kha KHETHEKANYO iṅwe na iṅwe, tenda a vha o fhindula mbudziso nthihi pfufhi na nthihi ndapfu.
- Arali mulingiwa a nga fhindula phindulo mbili hune ya u thoma ya vha yo khakhea ngeno ya vhuvhili i yone, kha vha make ya u thoma vha litshe ya vhuvhili.
- Arali phindulo dzi songo nomboriwa nga ngona, kha vha make/ṭole vha tshi tevhedza memorandamu.
- Arali vhukhaxhi ha mupeleṭo vhu tshi nga khakhisa ṭhalutshedzo, kha vha zwi make sa vhukhaxhi. Arali zwi sa khakhisi ṭhalutshedzo, kha vha make sa zwone.
- *Mbudziso ndapfu/dza maanea:*
Arali maanea/phindulo ndapfu ya nga vha pfufhi kha tshivhalo tsha maipfi tsho tiwaho, vha songo nṅa ndaṭiso, ngauri o no ḍi dzula o ḍihaṭula ene muṅe. Arali phindulo ya lapfesa u fhirisa mpimo, kha vha sedzuluse/ṭole nga ho teaho nyimele nahone vha songe mutumba na vhaṭoli vhahulwane. **Kha vha shumise rubriki dza u linga dzi re kha *Aphendikisi ya A na ya B* u ṭola maanea a vhalingiwa.**
- *Mbudziso pfufhi:*
Arali mulingiwa a songo shumisa zwidevhe musi o humbelwa uri a khoutho, vha songo nṅa ndaṭiso.
- Kha **mbudziso dzo vuleaho (open-ended questions)**, hu songo avhelwa maraga kha EE/HAI, kana kha NDI A TENDA/A THI TENDI. Thikhedzo/Khwathisedzo/ṭhalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
- Hu songo avhelwa maraga kha NDI NGOHO/A SI ZWONE kana NDI MBUNO/KUHUMBULELE KWAWWE. Thikhedzo/Khwathisedzo/ṭhalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO RANDELWAHO/VHONWAHO

MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

KUAVHELWE KWA MARAGA

Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 6 ndi dza mbuno.
- Maraga 4 ndi dza tshivhumbeo na luambo.

Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi

CHRIS HANI – LR Ndlovu

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.

Marangaphanda

Nangoho a si zwothe zwine vhatu vha zwi shumela/lwela vha fhedza vho diphina ngazwo. Mitaladzi i fhata mihumbulo i faredzwaho kha ndima. Tshirendo itshi tshi amba nga ha vhutungu he Chris Hani a tangana naho musi a tshi lwela mbofholowo ya Afrika Tshipembe. Murendi u vhilahedzwa/pfa vhutungu nga ha kuvhulahelwe kwa murangaphanda we a si vhone mitshelo ya zwe a shumela.

Mbuno

- Mitaladzi/Vese 1–5: Murendi u bvisela khagala nyofho, vhutungu na u dinalea ha vhatu/shango zwo vhangwaho nga murahu ha u vhulawa ha Chris Hani nga ndila ya tshituhu. Hezwi zwothe zwi do dzula zwo tou rali lwa tshifhinga tshilapfu zwa vhuya zwa rathela na kha mirafho i daho.
- Mitaladzi/Vese 6–10: Murendi u sumbedza uri Chris Hani o vha o fhiwa mushumo u lemela wa u lwela mbofholowo we wa vha u songo lelutshela vhunzhi ha vhatu. Zwi vhavhaho ndi uri shango la Afrika Tshipembe lo vha li sa zwi divhi uri ngomu shangoni hu na phondi yo vhandamelaho ye ya fhedza yo vhulaha Chris Hani we a vho do fhedza o kundelwa u vhona mbofholowa ye a i lwela.

- Mitaladzi 11–15: Murendi u ombedzela uri zwe Chris Hani a lovha a tshi khou lwela zwone zwa mbofholowo vhatu vha do dzulela u mu humbula ngazwo nahone vha do isa phanda nazwo vhunga hu na vhatu vhanzhi vhanane vha pfesesa nndwa ya mbofholowo ye a vha a tshi khou lwela yone.
- Mitaladzi 16–20: Murendi u bvisela khagala uri Chris Hani o lingedza nga nungo dzothe u lwela mbofholowo, fhedzi zwi vhavhaho ndi uri lufu lwo mbo ita uri a sa vhone zwe a lwela, mbofholowo yo swika o no ri sia.

Magumo

Hezwi zwothe zwi khwathisedza uri nangoho maanda mahulu ha lelwi. A si vhothe vhanane vha do la mitshelo ya nungo dzavho. Murendi o kona u shumisa mitaladzi/vese u bvisela khagala vhungoho ha likumedzwa ili.

[10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

HU TSHI KOVHIWA IFA – FR Mudau

- 2.1 'Ramilayo a kupula biko.' Izwi zwi sumbedza uri mushumo wa u kovha ifa a si u leluwaho ngauri arali muthu a vhuya a bva biko ndi tsumbo ya uri zwine a khou shuma/ita a zwo ngo leluwa.√√ (2)
- 2.2 Ndi khaesura/khoma. Murendi u khou thoma a awelanyana, a kona u bvela phanda na muhumbulo wo fhelelaho/u khwathisedza zwine a khou toda u amba zwone.

KANA

- Ndi ndovhololo ya mibvumo. Ngauri hu khou dovholola mubvumo wa 'zw' [Maraga l kha thodea/thekheniki na maraga l kha thikhedzo .] √√ (2)
- 2.3 Murendi u todou sumbedza uri ndaka ya mufu i nga ita uri vhatu vha i lwele lune vha nga fhedza nga u vhulahana.√√ (2)
- 2.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhatu vha re na ndaka dzavho kha vha dzule vho nivala uri musi vha tshi lovha i kovhiwe nga ndila-de hu u tinya khakhathi/nndwa dzine dza nga vha hone dza u lwela lenelo ifa/u kovhiwa ha ifa ndi mushumo u kondaho mitani. [Kana zwinwevho zwi pfallaho.] √√ (2)
- 2.5 Ee, zwi a tendisea. Arali vhanane vha ndaka vha sa dzula vho nivala wili musi vha tshi lovha, malaifa a sala a tshi kovhana ifa nga ndila i si yavhudi, ha vuwa dzikhakhathi, nndwa, mavengo na u vhulahana, fhedzi arali hu na wili ndaka i kovhiwa zwavhudi ha sala hu na mulalo.

KANA

Hai, a zwi tendisei. Hu na hunzhi hune naho mufu o sia o riwala wili
maḁaifa a pfuka ndaela ya mufu a vho fhedza a tshi vho lwa nga tshao.

[Kana zwiḁwe-vho zwi pfallaho.]√√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

XUXUXU – AA Mphaga

- 3.1 Ndi lifanyisi.√ Mphogoli u a shushedza, xuxuxu tshawe ndi u disa matungu, u fhambanya vhathu lune a swika fhethu hune vhathu vha vha na mulalo u vusa khakhathi/ndi mulutanyi/Hu khou fanyisiwa mphogoli na muthu wa wa zwitshela/xuxuxu.√ (2)
- 3.2 Ndi rethoriki.√ Murendi u shumisa mbudziso i sa todi phindulo a tshi toda u khwathisedza uri xuxuxu ha na tshivhuya tshine a nga khodelwa tshone.√ (2)
- 3.3 Murendi u bvisela khagala uri xuxuxu ha na tshiphiri/u amba tshinwe na tshinwe.√√ (2)
- 3.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri xuxuxu ndi mubva/muthu ane a sa tode u shuma/ha na tshivhuya/tshawe ndi u lutanya vhathu.√√ (2)
- 3.5 Ndi a ima nae. Xuxuxu arali a kaidzwa, a bva kha zwiito zwawe zwivhi zwi do thusa uri vhathu a vha tsha do lutanywa nga mafhungo awe a sa fhati. (2)

KANA

A thi imi nae. Muthu ha tei u kaidzwa nga u tou tumulwa milenzhe ngauri zwi lwa na ndayotewa ya shango, kha hu tou wanala inwe ndila ya u mu kaidza.

[Kana zwiinwevho zwi pfalaho.] √√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

ZWILA – BR Mafhege

- 4.1 Ndi lifanyisi.√ Murendi u toda u sumbedza uri a hu tshe na tshine tsha mu difhela/takadza/a hu tshe na tshivhuya vhutshiloni hawe.√ (2)
- 4.2 Ndi thounu ya fhasi ngauri murendi u sumbedza u pfa vhutungu/u sa takala,√ vhunga zwothe a tshi vho tou itelwa/maanda o fhela/u vho tou liswa/ha tsha kona nga ethe.√ (2)
- 4.3 Murendi u tama u ri vhudza uri o no vha muthu wa maduvha/ndi wa kale/o no hula/ndi mualuwa nahone o no vha tsini na u tuwa shangoni.√√ (2)

- 4.4 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri u vha mualuwa a zwi takadzi lune murendi a vhuya a humbula uri arali zwi tshi konadzea Mudzimu o vha a tshi nga mu nea nungo ntswa a bebwe hafhu, fhedzi iyi ndi nyimele ine a sa kone u i shandukisa.√√ (2)
- 4.5 Ee, ndi a ima nae. Ano maduvha ho no dalesa mitambo minzhi i itaho uri vhaswa vha aluwe vho talifha na u bveledza vhukoni havho. (2)

KANA

Hai, a thi imi nae. Naho kale mitambo minzhi yo vha i siho, ho di vha na vhathu vho bvelelaho kha masia o fhambanaho.

[Kana zwiwe-vho zwi pfallaho.] √√

(2)
[10]

NA

VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO/VHONWAHO (KHOMBEKHOMBE)

MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

RO TANGANA – AC Bvumbi

- 5.1 Nga iyi mitaladzi murendi u tama u bvisela khagala uri avha vhavhili vho ri u tangana vha mbo di funana.√√ (2)
- 5.2 Ipfi 'mazha' li sumbedza uri vhathu havha vhane vha khou funana vha humbula zwi no fana/vha ita zwi no fana khathihi.√√ (2)
- 5.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri havha vhathu vha a funana, hothe vha vha vhe vhothe, vha ita zwithu zwi no fana, a hu na ane a nga vha fhandekanya. √√ (2)
- 5.4 Thouni ya ntha i sumbedzaho u takala/diphina√, ngauri u buletshedza ndila i takadzaho ine mufarisi wawe a mu tika ngayo musi e na ndala, dora, a tshi lwala na musi o dinalea.√ (2)
- 5.5 Ndi a ku takalela, ngauri ku sumbedza uri lufunofuno ndi mini, nahone arali vhathu vho vha vha tshi nga funana nga u rali, shango lo vha li tshi do vha lo lala. (2)

KANA

A thi ku takaleli. Murendi o nanisedza maanda a lufuno lune a zwi konadzei uri vhutshiloni, vhathu vha funane u swika kha tshikalo hetshi.

[Maraga 2 kha thikhedzo i pfallaho.] √√

(2)
[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA C: ZWIBVELEDZWA ZWA VHUDAVHIDZANI

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha nna dzo newaho afho fhasi

3.1 MUVHIGO

Hu khou vhonala mbalo ya u dihwala ha vhagudiswa vha vhasidzana afha tshikoloni tshine na dzhena khatsho i tshi khou gonya lu tatisaho. Inwi sa muniwaleli wa khoro ya vhagudiswa niwalani muvhigo une na do u nekedza thohoyatshikolo nga ha nyete iyo.

[25]

3.2 ATHIKILI YA GURANNDANDA

Vhugevhenga ho dina vhadzulapo lwe vha kombetshedzea u dzhia mulayo vha u vhea zwandani. Zwo ralo vho do vhulaha muthu we a vha a tshi khou humbulelwa na dzulela u pomokwa kha dandetande la vhugevhenga hothe hune ha khou itea afho muvhunduni uyo. Inwi niwalani athikili ine na do i nekedza vha gurannya ya Nduvho.

[25]

3.3 INTHAVIYU

Inwi no vha muniwe wa vhatu vhe vha vha na mashudumavhi a u kavhiwa nga tshitshili tsha Covid 19 . Naho zwo ralo, mashudumavhuya inwi no kona u tevhela ndaela dza madokotela na u thonifha milayo ya u lwa na vuhali ha Covud 19, lune zwo ita uri ni fhole. Niwalani inthaviyu ye na i fara na vhoramafhungo vha khasho ya SABC vhe vha pfa u fhola hanu vha ni dalela uri ni tsivhudze lushaka.

[25]

3.4 RIVIYU

Vhuponi ha hanu ho fhatiwa zwifhato zwa musalauno zwa mavhengeletserekanano. vharangaphanda vha masipala wapo vho ni humbela uri ni ite tzedzuluso/riviyu Niwalani riviyu ine na i nekedza vharangaphanda vha ha masipala vhapo nga ha zwifhato izwo.

(2)

3.5 Ndi a ku takalela, ngauri ku sumbedza uri lufunofuno ndi mini, nahone arali vhatu vho vha vha tshi nga funana nga u rali, shango lo vha li tshi do vha lo lala.

KANA

A thi ku takaleli. Murendi o nanisedza maanda a lufuno lune a zwi konadzei uri vhutshiloni, vhatu vha funane u swika kha tshikalo hetshi.

[Maraga 2 kha thikhedzo i pfallaho.] √√

(2)

[10]

NANDI NDI SHENGA?– NE Sigogo**MBUDZISO YA 6: NANDI NDI SHENGA?– MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) – maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khritheria 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khritheria 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khritheria 1–2 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi. Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u hanedzana/fhambana ha mihumbulo zwine zwa bvelela kha vhabvumbedzwa kana mubvumbedzwa ene muṅe. Khudano yo khethekanywa nga zwipida zwivhili, ya nnda na ya ngomu. Buguni iyi, muṅwali u shumisa vhaanewa vha langwaho nga nyimele, mvelele na kuhumbulele zwo fhambanaho u bvedza khudano.

Mbuno

- Ri wana khudano vhukati ha Vho-Madilaga na Vho-Luvhani. Vho-Madilaga vha semana na Vho-Luvhani vha tshi semanela uri vho vhifha muvhilini.
- Vho-Madilaga vha fhambana na Vho-Luvhani musi Vho-Luvhani vha tshi vha vhudza uri khonani yavho Vho-Tshianeo vha na ṅwana zwe zwa ita uri vha pwashe na khaphu i ndila ya u sumbedza u dinalea.

- Vho-Madilaga vha fhambana na Vho-Luvhani nga kuhumbulele kwa uri Vho-Luvhani vha tea u ngalangadza mihwalo/thumbu.
- Vho-Madilaga vha semiwa nga khaladzi avho Vho-Mainganye, vha tshi vha kaidzela u lwa havho na Vho-Luvhani.
- Vho-Madilaga vha gungulela Vho-Luvhani nga murahu ha musu niwana o bebwa e na liño lithihi vha tshi vha humbudza uri vhone vho vha vha sa tsha toda muñwe niwana. Nga mvelele vha tenda uri izwi ndi samba mutani.
- Vho-Madilaga vha fhambana na Vho-Luvhani musu vha tshi vha vhudzisa nga ha dzina la niwana. Vho-Madilaga vho semana vha ri vha khou itwa tshidahela nga Vho-Luvhani.
- Vho-Madilaga vha sema Vho-Luvhani vha tshi vha semela uri vha khou tana niwana wavho kha vhatu vha siviki.
- Vho-Ana vha semana na Vho-Luvhani vha tshi semanela zwe Muyanaño niwana wavho a vha a tshi khou tama mpopi wa Tshifhiwa.
- Vho-Ana vha sema Vho-Madilaga vha tshi vha semanela zwibudzana zwe zwa vhulawa nga mmbwa dza Vho-Madilaga.
- Ho vha na khudano vhukati ha Vho-Ana na Vho-Mmboneni musu Vho-Mmboneni vha songo vha nea phindulo ya zwe vha vhudzisa uri ndi vhonnyi vhe vha vha vho da mudini wa Vho-Madilaga.
- Vhadzulapo vha shangoni la Tshandebvu vha tsikiwa nga khudano ya mvelele, ya sialala na ya musalauno, u swikela Vho-Nicholson vha tshi phulusa lushaka ulwu.

Magumo

Muñwali o kona u bvedza khudano yawe nga u shumisa nyimele na vhaanewa vho fhambanaho ngauri ri a kona u vhona u sa andana ha Vho-Madilaga na Vho-Luvhani, Vho-Luvhani na Vho-Ana, Vho-Mmboneni na Vho-Ana, Vho-Mainganye na Vho-Madilaga zwi tshi tou vha khagala.

[Kha vha tangedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA

NANDI NDI SHENGA – NE Sigogo**MBUDZISO YA 7: NANDI NDI SHENGA – MBUDZISO PFUFHI**

- 7.1 Mafhungo aya a khunyeledza puloto ya mafhungo. Ri wana thasululo ya mbudziso/thaidzo ye ya simuwa u bva mathomoni ya uri Tshifhiwa ndi shenga, kana hai? Zwino zwi khagala uri nangoho a si shenga.
[Kana zwiñwe-vho zwi pfalaho.] √√ (2)
- 7.2 A bvukulula vhuḍipfi ha u takala.√Tshifhiwa u khou takalela uri samba ḽe a vha o ṅewa nga vḥathu ḽa uri ene u shenga ḽo fhela.√ (2)
- 7.3 Tshifhiwa u ṭaniwa sa musidzana o vuḍaho/a si na mikalukalu/a re na vhukoni ha u amba/wa lufuno/a no hangwela vho mu khakhelaho.√ Ri pfa Tshifhiwa a tshi sumbedza lufuno na u hangwela khotsi awe vhe vha fhedza tshifhinga tshilapfu vha sa mu ṭanganedzi. √
[Maraga 1 kha mvumbo, na 1 ya thikhedzo.] (2)
- 7.4 Mbudziso iyi i khwathisedza mafhungo e Vho-Nicholson vha vhuya vha a amba kha muṭanganano wo rambiwaho nga vha siviki a u sumbedza uri Tshifhiwa nahō o bebwa e na ḽiṅo a si shenga/Zwi ri humbudza uri hangei murahu Vho-Ana vho ri shenga ḽa luma muthu tshilonda tsha hone a tshi fholi, fhedzi Tshifhiwa ha ngo vḥuya a luma muthu u swika bugu i tshi fhela.√√ (2)
- 7.5 Mafhungo aya o vha na ṭhuṭhuwedzo ya u shandukisa kuhumbulele kwa Vho-Anna kwa uri vha tende uri Tshifhiwa nangoho a si shenga.√√ (2)
- 7.6 - Vho-Madilaga vho thoma u ṭanganedza ṅwana wavho Tshifhiwa.
- Muṭa wo fhedza wo vḥuelelana.
- Vengo ḽe vḥathu vha vha vhe naḽo kha Tshifhiwa ḽo mbo ḽi fhela vha vho mu ṭanganedza.
[Mbuno MBILI dzi pfalaho.] √√ (2)
- 7.7 Nga murahu ha musi Vho-Madilaga vha songo ṭanganedza Tshifhiwa, ro vha ro lavhelela uri musi a tshi bvelela vḥutshiloni u ḽo vha ṭanutshela, fhedzi o fhedza o vha ṭanganedza na u vha farela/Ro vha ro humbula uri Vho- Luvhani nga murahu ha musi vho sia munna wavho Vho-Madilaga vha nga si tsha dovha vha dzula vhoṭhe, fhedzi vho fhedza vho vḥuelelana vha dzula vhoṭhe/Ro vha ro humbula uri vḥathu vha shango ḽa Tshandebvu vha nga si vuwe vho ṭanganedza Tshifhiwa sa ṅwana o fhelelaho, fhedzi nga murahu ha zwoṭhe vho ḽo shanduka vha mu ṭanganedza.
[Maraga 2 kha muhumbulo u pfalaho.]√√ (2)

7.8 Ndivho ndi ya uri arali n̄wana a bebwa e na liño a zwi ambi uri ndi shenga/muholefhali, nahone a zwi iti uri a si bvelele v̄hutshiloni.√ Tshifhiwa we a bebwa e na liño o fhedza o bvelela nge a phasa pfunzo dzawe dza n̄tha a wana na mushumo wavhuḍi wa vhuinzhiniara. √√ (3)

7.9 - Vho-Luvhani vho fhedza vho farwa nga vhulwadze ha mutsiko wa muhumbulo/malofha.
 - Zwo ita uri Vho-Luvhani vha tuwe hayani vhusiku vha songo onesa.
 - Vho-Luvhani vho fhedza vho beba nga muaro.
 - Vho-Luvhani na Vho-Madilanga vho vha vha tshi vho dzulela u semana.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfalaho.] √√√ (3)

7.10 A zwo ngo tea.
 - Muthu ha tei u ḍidinela mafhungo a sa mu kwami.
 - Muthu u tea u ya fhethu musi o rambiwa ngauri zwa sa ralo u ḍo fhedza nga u niwa nga ḥthoni.

KANA

Zwo tea.

- U bebwa ha n̄wana e na liño a zwi anzeli u itea, ngauralo vhathu vha a takalela u vhona na u ḍivha vhunga khavho tshi tshi nga tshimangadzo.
 - Zwithu zwine zwa anḍadziwa kha radio zwi ita uri vhathu vha vhe na dzangalelo la u ḥoda u vhona na u nyanyulea nga n̄dila dzo fhambanaho.
 [Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.] √√ (2)

7.11 - Ndo vha ndi tshi nga mu hambela pfarelo.
 - Ndo vha ndi tshi nga eletshedza vhañwe vhabebi uri vha tea u tikedza miṭa yavho musi i kha nyimele i si yavhuḍi.
 - Ndo vha ndi tshi ḍo hambela thuso u bva kha vhashumelavhapo/vhafunzi uri vha ri thuse kha u vhuedzedza zwe ra vha ri zwone.
 [Zwiraru fhedzi zwi tendiseaho.] √√√ (3)

[25]

KANA

ISHA LA MITODZI – NE Phaswana**MBUDZISO YA 8: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) – maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khritheria 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khritheria 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khritheria 1–2 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u hanedzana/fhambana ha mihumbulo zwine zwa bvelela kha vhabvumbedzwa kana mubvumbedzwa ene mune. Khudano yo khethekanywa nga zwipida zwivhili, ya nda na ya ngomu. Buguni iyi, munwali u shumisa vhaanewa vha langwaho nga nyimele, mvelele na kuhumbulele zwo fhambanaho u bvedza khudano.

Mbuno

- Ho vha na khudano vhukati ha Maria na mme awe Vho-Denga musi vha tshi khou mu kaidzela mafhungo e vha a pfa a uri u khou funana na Vho-Loshani ngeno e na muthannga wawe Aifheli.
- Maria u vha na khudano ya nga ngomu lwe a vhuya a tou lila a tshi sumbedza u pfa vhutungu ha u zwifhela muthannga wawe wa u luga Aifheli zwauri thumbu ndi yawe ngeno zwi si zwone.
- Maria u fhambana na Aifheli zwi tshi da kha uri ndi nnyi ane a do dzudzanya munyanya. Aifheli u khou toda munyanya u tshi dzudzanywa nga Vho-Loshani na Vho-Josephine ngeno Maria a sa khou zwi takalela.
- Aifheli u kudana na lushaka lwa hawe ngauri ene u khou funa Vho-Loshani vha tshi vha nendila ngeno mashaka a sa zwi pfesesi vhunga vho no pfa lusevhedi.

- Maria u fhambana na Aifheli zwi tshi da kha uri munyanya u tea u vha hone nga murahu ha tshifhinga tshingafhani. Maria u khou toda vha tshi tshata nga murahu ha miwedzi mivhili ngeno Aifheli a tshi toda vha tshi tshata nga murahu ha miwedzi mitanu.
- Maria o vha na khudano ya nga ngomu ye a vhona vhulenda ha munna wawe lwe a vho delwa nga mihumbulo i hanedzanaho ya uri a phule tshiphiri kana a litshe, a vho fhedza o zwi thupha nge a shavha uri zwi nga lutanya Vho-Loshani na Aifheli/Shango li do ri mini?/Aifheli u do mu farela naa?
- Vho-Maduka vha fhambana na mukegulu wavho Vho-Denga lwe vha vhuya vha tou semana vha tshi lwela mafhungo a uri tshelede ya lumalo a vho ngo i vhona.
- Maria u fhambana na Aifheli nga mafhungo a vhudzulo. Maria u toda vha tshi pfulutshela Thohoyandou ngeno Aifheli a sa todi u pfuluwa a na muhumbuo wa u todou bveledza vhupo ha hawe.
- Vho-Loshani na Vho-Maria vha liwa nga mutsiko wa khudano ya ngomu nge vha tulela shango nga samba la musi vhana vha dzofha vha tshi malana.

Magumo

Muñwali o kona u bveledza khudano yawe nga u shumisa nyimele na vhaanewa vho fhambanaho ngauri ri a kona u vhona u sa andana ha Vho-Loshani na Maria, Aifheli na Maria, Vho-Maduka na Vho-Denga, Aifheli na lushaka lwa hawe zwi tshi tou vha khagala.

[Kha vha tangedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

KANA**MBUDZISO YA 9: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI**

- 9.1 Mafhungo aya a ri swikisa kha tshipida tsha puloto tsha mathakheni hune tshiphiri/tshitshimbili tsha phulea.√ Afha ri pfa mafhungo o vhfifa tshothe, Rotondwa na Musatondwa vho tshinyana, Vho-Maria vha bula tshiphiri nga u tou nwaleta vhurifhi munna wavho vha tshi mu vhudza uri Rotondwa a si nwana wavho, ndi wa Vho-Loshani.√ (2)
- 9.2 A bvukulula vhudipfi ha u pfa vhutungu/vhaisala.√ Rotondwa u khou vhaiswa nga fhungo la uri mufunwa wawe Musatondwa o vhfihaho muvhilini nga nwana wawe u wanulusa uri ndi khaladzi awe wa dzofha.√ (2)
- 9.3 Maria u taniwa sa mufumakadzi a sa fulufhedzei/wa mazwifhi/a re na tshiphiri/ndi muñwe wa vhaanewa vhahulwane.√ Maria u vho sala a tshi bula tshiphiri tsha uri Rotondwa ndi nwana wa Vho-Loshani mafhungo o no vhfifa vhana vho no tshinyana ngeno o litsha u zwi amba kale.√ (2)
- 9.4 Mbudziso iyi i bvukulula uri tshiphiri tshe tsha itwa nga Vho-Loshani na Maria vhe na muhumbulo wa uri a tshi nga divhei;√ vho pomoka uri thumbu ya Maria ndi ya Aifheli hu u shavha u dzhena khakhathini, fhedzi tsha fhedza tsho svela khagala.√ (2)
- 9.5 Ro vha ri tshi humbula uri Musatondwa u do kona u kondolela mutsiko wa iyi thaidzo, fhedzi o do balelwa a vho fhedza nga u pandamedza zwisusu.√√ (2)
- 9.6 - U dzulelana ha dzikhonani zwo tutuwedza uri vha funane.
 - Zwo ita uri vhana vha khotsi vha fhedze nga u malana.
 - Sa Vhavenda, vho vhona vho ita vhudzi vhu sa tangedzei kha lushaka.
 [ZWIVHILI fhedzi zwi pfallaho.] √√ (2)

9.7 Nga murahu ha musu Maria o no n̄walela lūnwalo Aifheli lwa u mu vhudza uri Rotondwa a si n̄wana wawe, ro vha ro lavhelela uri Aifheli u do halifhela mufumakadzi wawe a fhedza nga u mu t̄ala, fhedzi a zwo ngo tsha ralo vhunga o fhedza nga u mu farela vha dovha vha dzula vhothe.√√ (2)

9.8 Ndivho ndi ya uri vhatu kha vha thanyeke khonani mmbi dzine dza diita u nga dzi a u funa ngeno zwi si zwone. Vho-Loshani vho vha vha tshi diita u nga vha funa Aifheli ngeno vha tshi funana na musidzana wawe Maria we a vha a tshi khou yo malana nae.

KANA

A hu na zwithu zwine vhatu vha nga zwi ita vho dzumbama zwa fhedza zwi si wanale. Vho-Loshani na Maria vho vha vho humbula uri mafhungo avho a u tshinyana na u pometshedza Aifheli mihwalo a zwi nga wanali, fhedzi zwo fhedza zwo bvela khagala.

[Maraga 1 kha ndivho, maraga 2 dza thikhedzo.] √√√ (3)

9.9 - Maria o fhedza o farwa nga vhulwadze.
 - O fhedza o wa nga u humbulesa.
 - O vha a si tsha shuma mishumo i no lemela.
 - Ho ngo tsha diphina nga vhuhadzi hawe.
 [ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√ (3)

9.10 A zwo ngo tea.
 - A zwo ngo tea ngauri ndi vhana vha khotsi.
 - Mvelele a i tendi uri vhana vha khotsi/dzofha lithihi vha malane.
 - Vhabebi vhavho a vha andani nazwo/tanganedzi.
 Zwo tea.
 -Vho vha vha tshi khou funana. (2)

-Vho vha vho no vha na n̄wana.
 [Mbuno MBILI dzi pfalaho. Arali mulingiwa a disa kuhumbulele ku hanedzaho izwi, vhatoli kha vha zwi sedzuluse.] √√

9.11 - Ndo vha ndi tshi do farela Maria ra isa phanda na vhutshilo.
 - Ndo vha ndi tshi do vhidza vha mut̄a wa ha Loshani uri ri lugise mafhungo ri pfumedzane.
 - Ndo vha ndi tshi do vhudza vha lushaka lwa Maria uri vha mu kaidze.
 - Ndo vha ndi tshi do toda thuso/ngeletshedzo kha vhadivhi vha zwa muhumbulo.
 [ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√ (3)

[25]

KANA

MBUDZISO YA 10: FOLUKUŁOO – MBUDZISO NDAPFU***KHUVHANGANYO YA FOLUKUŁOO – RV Tshikovhi***

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) – maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khritheria 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khritheria 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khritheria 1–2 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU**Marangaphanda**

Khudano ndi u hanedzana/fhambana ha mihumbulo zwine zwa bvelela kha vhabvumbedzwa kana mubvumbedzwa ene muṅe. Khudano yo khethekanywa nga zwipida zwivhili, ya nnda na ya ngomu. Buguni iyi, muṅwali u shumisa vhaanewa vha langwaho nga nyimele, mvelele na kuhumbulele zwo fhambanaho u bvedza khudano.

Mbuno

- Nga lungano lwa **Vhana vha u sa pfa**, muṅwali u tana khudano vhukati ha mutukana na musidzana musi avha vhavhili vho swika fhalā he ndila dza fhandekana, hune ha vha na inwe tsekene na ndenya. Afho ndi he vha thoma u hanedzana, lune izwi zwi ri tanela khudano ya nga nnda. Musidzana a ri ri tuwa nga tsekene, mutukana a ri hai ri tuwa nga ndenya. Ho mbo di balelwa uyū wa tsekene vha fhedza vho tuwa nga ndenya.

- Muñwali u dovha hafhu a ri ñanela khudano vhukati ha phukha na vhana. Izwi ri zwi vhona musu phukha dzi tshi vho ñoda u ña avho vhana, vha vho tou lamukiswa nga muvhuda.
- Muñwali u dovha hafhu a ri ñea khudano vhukati ha phukha na muvhuda. Izwi ri zwi vhona musu buse lo no fhela dzi tshi vhona vhañe vhatu vha siho dza fara muvhuda dzi tshi ri dzi u vhulaha ngauri ndi wone wo dzi dzivhisaho u ña vhatu wa ri hu lidziwe mbila.
- Khudano iyi i tshi aluwa, muvhuda wo do humbela u fhira u tshi ya afho hune wa tea u vhulahlwa hone. Muvhuda wo mbo di thoma u shavha wo livha hayani, phukha dza u vhimedza, wa dzhena mulindini na dzone dza dzhena dzothe. Mathina ula mulindi wo vha wo sekana phanda, muvhuda wo mbo di bva wa gonya muri, phukha dzo no fhelela wa tsa wa fukedza fhañe he phukha dzothe dza dzhena ngaho.
- Phukha dzothe dzo mbo di fela ngomu mulindini, muvhuda wa takala wa ri wo thusa khaladzi na khaladzi wa dovha wa thusa na wone uñe.

Tshikhodo tsha Thovhele Vho Ratshimphi Phiriphiri Tshivhase.

- Murendi u ñana khudano ya Thovhele Vho-Ratshimphi Phiriphiri na dziñwe tshaka, he Thovhele a vhulaha na u vhañe vhatu.
- Thovhele Vho-Ratshimphi Phiriphiri vha ñanwa vhe muthu we a fhisa miñi ya vhañe vhatu nga musu wa nndwa.
- Thovhele Vho-Ratshimphi Phiriphiri u vhonadza vuhali hawe kha dziñwe tshaka na musu o edela.
- Thovhele Vho-Ratshimphi Phiriphiri u ñivhelwa u lwa o ñitsiredza nga muri wa muhataha.
- **Tshikhodo tsha Thovhele Vho-Ratshimphi Phiriphiri Tshivhase** tshi ñana khudano fhedzi vhunga tshi tshi amba nndwa ya vha ha Tshivhase na vhañe vhatu vhe vha vha vha tshi khou dzhilelwa shango na miñi yavho.

Magumo

Muñwali o kona u shumisa lungano na tshirendo tsha sialala u bvisela khagala khudano. Muñwali u shumisa nyimele na vhaanewa vho fhambanaho ngauri ri a kona u vhona u sa andana ha vhana, muvhuda na phukha, ngeno kha tshikhodo hu na u sa andana vhukati ha Thovhele Vho-Ratshimphi phiriphiri Tshivhase na vhañe vhatu vha si vha lushaka lwa hawe zwi tshi tou vha khagala.

[Kha vha ñanganedze mihumbulo yo fhambanaho, i tendiseaho naho yo fhambana na iyi.]

[25]

MBUDZISO YA 11: KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – RV Tshikovhi

- 11.1 Ndi lungano lwa phukha/febulu. √ Vhaanewa vha hone ndi phukha. √ (2)
- 11.2 Vhamusanda Vho-Ndou vho dzhia tsheo ya uri tshinanga itsho ndi tsha muvhuda ngauri vho vhona u wone u konaho u lidza zwavhudi tshithu itsho. √√ (2)
- 11.3 Tshi vhangaho khudano vhukati ha muvhuda na mapfene ndi tshinanga tshine tshi tshi lidzwa ha dzheniswa dzina la mapfene o vhulahlwaho khonani yao. √√ (2)
- 11.4 Mafhungo a lungano ulu a tana mapfene sa vhaanewa vhane vha funana/ vha mbiti/vha a zwifha/vha songo talifhaho. [ZWIVHILI fhedzi zwi tendiseaho.] √√ (2)
- 11.5 U farwa ha muvhuda nga mapfene zwo tutuwedza magumo a lishandi kha lungano ulu ngauri a wo ngo tsha vhonwa mulandu sa zwe zwa vha zwo lavhelelwa nga mapfene. √√ (2)
- 11.6 Muanetsheli u tama ri tshi guda uri ri fanela u thanyela vhathu vhane vha nga ri fhura, vho shumisa vhutali havho. Kha mafhungo a lungano ulwu, muvhuda wo fhura pfene wa li bika, wa fhedza wa li la. [Maraga 1 kha pfunzo, na 2 kha thikhedzo.] √√√ (3)
- 11.7 Ee/Ndi a li pfela vhutungu.
 - Lo fhetiwa nga khonani ya vhumbulu (muvhuda).
 - Lo vha li songo tshinya tshithu.
 - Lo tou shumisiwa/tambudziwa nge la shaya vhutali.

KANA

Hai/A thi li pfeli vhutungu.

- Muthu ndi a thanya, khonani a i thembiwi.
- Lo vha li songo fanela u vhuyelega bodoni lwa hvuhili.

[ZWIVHILI fhedzi zwi pfallaho.] √√

- 11.8 Murendi u toda u sumbedza uri Vhatavhatsindi vha Thengwe vha nga u vhaisa vho dzumbama/vho dzula na iwe. √√ (2)
- 11.9 Ndi khaesura, √ ngauri hu na khoma i disaho u awelanyana ha dovha ha bvelwa phanda na u renda.√/Ndi ndovhololo ya ipfi (ive),√ murendi u khwathisedza hvuvha/ndeme ya zwine zwa khou ambiwa nga mutaladzi/vese iyo nga u dovholola ipfi ive. √ (2)

- 11.10 Muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u sumbedza ndi wa uri Vhatavhatsindi vha Thengwe ndi vhone vhathu vhe vha wanala nga dziinwe tshaka vhe vhadzulapo vha shamgo la Venda/Ndi vhone vhadzulapo vha u ranga/thoma vha Venda. √√ (2)
- 11.11 Mutaladzi/Vese ya 13 i ri disela tshifanyiso muhumbuloni tsha uri Vhatavhatsindi vha Thengwe a si vhathu vha mivhango, tshavho vha funa zwa u lima fhedzi. √√ (2)
- 11.12 Ee/Ndi a tendelana na na kuvhonele kwa murendi ku re kha tshitanza tsha 4, ngauri murendi u sumbedza Vhatavhatsindi vha Thengwe vhe vhathu vhane vha ita zwithu zwavho nga vhuronwane, nahone nga vhuḍiimiseli.

KANA

Hai/A thi tendelani nae, ngauri hu ḍi vha na zwine vhathu vha Thengwe vha si ite zwithu nga ngona/a zwi tendisei uri muthu a vhee suzwa la thanga o ima fhasi nga milenzhe.

[Maraga 2 kha mbuno i pfalaho.] √√

(2)
[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

MBUDZISO YA 12: *U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA* – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) – maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khritheria 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khritheria 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khritheria 1–2 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU

Marangaphanda

Thero ndi muhumbulo muhulwane wa bugu une ra u wana u bva mathomoni a bugu u swika i tshi fhela. Ndi zwine muñwali a toda vhavhali vha tshi divha/guda zwone nga mafhungo a dirama yawe. Muñwali a nga laya kana a tsivhudza vhavhali hu na zwine a sola/sasaladza kha kutshilele kwavho. Vhaanewa ndi vhatambi vhane muñwali a vha shumisa u bvedza mafhungo a dirama yawe. Kha dirama iyi muñwali u shumisa Vho-Mariṭa na nwana Mashudu u bvedza muhumbulo muhulwane wa u tsivhudza vhana na vhabebi kha ndila mmbi ine ya fhedza yo wedza vhatu khomboni.

Mbuno

- Muñwali u sasaladza Vho-Marita sa mubebi o lemaho ñwana lwo kalulaho zwine zwa si fhate vhumatshelo ha ñwana.
- Vha sinyutshela munna wavho Vho-Nefefe musi vha tshi kaidza Mashudu musi o khakha na musi a tshi vhuya vhusiku.
- Vho-Marita vha shuma mishumo yothe ya hayani ngeno Mashudu o dzula a sa iti tshithu. Tshine a dzulela tshone ndi u pennda ñala dzawe. Hezwi muñwali u a zwi sola vhunga zwi tshi ita uri ñwana a aluwe a si na vhudifhinduleli.
- Khaladzi awe Khwathisani a tshi lingedza u kaidza mme awe vha a mu imelela vha dovha hafhu vha sema na ene Khwathisani.
- Vho-Marita vha tutuwedza Mashudu uri a ite zwa vhatukana ngeno vha sa mu tutuwedzi uri a ite zwa tshikolo. Afha ri zwi vhona musi Vho-Ludwevha mudededzi wawe vha tshi mu kaidzela u sa ita mishumo ya tshikolo, vhone sa mubebi madzuloni a uri vha thusane na mudededzi vha vha yela tshikoloni vha vha semekanya. Muñwali u sasaladza kutshilele hokwu na u kaidza vhabebi.
- Vha bvela phanda na u lema ñwana wavho Mashudu hune vha ita na u sasaladza Vho-Nefefe na Khwathisani nga u vha vhudza uri a vha mu funi vha a mu vhenga.
- Vha dovha hafhu vha mu tutuwedza uri arali muthannga ane a funana nae a tshi ita zwi sa divhalei a mu litshe a fune muñwe, zwithu zwine zwa solisea kha mubebi.
- U lema havho Mashudu zwo ita uri a vhone u nga pfunzo a si ya vhuhogwa kha vhutshilo hawe. Izwi ri zwi vhona musi a tshi diimelela kha khonani yawe Mulalo a tshi ri a si pfunzo fhedzi ine ya ita uri muthu a diphine kana a bevelele vhutshiloni. U kanganyedza na Tshibio musi a tshi amba nga ha vhuhogwa ha pfunzo. Hezwi ndi tsatsaladzo yo livhiswaho kha vhana vha vhasidzana.
- Maitele aya a Vho-Marita a u dzulela u lema Mashudu o ita uri a fhedze o vha shandukela na u vha semekanya a tshi ri ndi vhone vho mu pengisaho.
- Mashudu u fhedza nga u litsha tshikolo a vho tahela Tsaniwani a re na musadzi wawe ngei tshikhuwani.
- Vho-Marita a zwo ngo tsha vha tshimbilela ngauri vho fhedza vho divhulaha.
- Mashudu ene o do thulwa nga goloi henengei tshikhuwani a tshi khou shavha u thavhiwa nga lufhanga nga mufumakadzi wa Tsaniwani he a fhedza o lovha.

Magumo

Muñwali wa dirama iyi o kona u bvedza thero ya tsatsaladzo (sathaya) nga u shumisa Vho-Marita na Mashudu kha u eletshedza vhabebi uri vha aluse vhana nga ndila yone, ngeno na vhone vhana vha tshi tea u dzhia vhudifhinduleli ha vhumatshelo havho.

[25]

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana**MBUDZISO YA 13: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI**

- 13.1 - Heleni u tanwa sa mufumakadzi a sa thonifhi munna wawe.
 - U tanwa sa muthu ane a imela mafhungo awe/mufumakadzi wa vhuhali.
 - U olwa sa muthu ane a sa shumise muhumbulo wawe/ane a tou tshutshudziwa.
 - U tanwa sa mufumakadzi wa ligevhenga la kholekhole/la u shushedza.
 - U sumba e muthu a no ofha.
 [ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)
- 13.2 Tsho vhangaho khudano ndi musi Heleni o wanulusa uri Tsaniwani o vhuya na muwe musadzi ngeno ene a hone nahone a sa divhi tshithu, izwi zwo do sinyusa Heleni ha mbo vuwa khakhathi na dzitsemano.√√ (2)
- 13.3 U dzumbulula mudzedze wa tshifhinga tsha zwino/musalaunov hune vhafumakadzi vha vho vha na ndugelo ya u tenda kana u hana arali munna a tshi todou mala muwe musadzi/vhafumakadzi vha tshi lwa na nga dziphanga na u thulwa nga goloi ha Mashudu.√ (2)
- 13.4 U ya ha Tsaniwani Venda zwo ita uri a tangane na Mashudu lwe a vho mu ambisa a tuwa nae tshikhuwani zwe zwa fhedza zwo mu vhulahisa. √√ (2)
- 13.5 Tsaniwani ndi muthu a sa fhulufhedzei/wa mazwifhi,√ ngeno Vho-Managa vha tshi toda muthu ane a amba ngoho nahone a no funa hu tshi tshimbidzwa zwithu nga ngona. √ (2)
- 13.6 - Vhana kha vha litshe zwa vhubadaba vha dzhene tshikolo.
 - Vhana kha vha thonifhe vhabebi vhavho.
 - Vhana, nga maanda vha vhasidzana, kha vha litshe zwa u didzhenisa kha zwa lufuno vha tshe vhatuku.
 [ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.]√√√ (3)
- 13.7 Zwo ita uri Heleni a fhedze o dzhena khakhathini nge a vho fhedza o gidimedza Mashudu nga lufhanga a vho tshaiswa nga goloi a mbo di lovhela henefho/Zwo ita uri Sara a fhedze o dzhena khakhathini nge a vhulahisa Mashudu nga khombo ya goloi musi a tshi khou pandamedzwa nga Heleni we a vha o mu farela lufhanga. √√ (2)
- 13.8 Zwe Mashudu a tangana nazwo zwi ri humbudza muloro we mme awe Vho-Marita vha lora musi a tshi khou thavhekanyiwa nga lufhanga a lovha, zwe zwa fhedza zwo itea ngei makhuwani musi a tshi thulwa nga goloi.√√ (2)

13.9 Kuambele kwa Mashudu ku bvukulula vhudipfi ha muthu o hanganeaho, ane a vho d̄isola nga mulandu wa u sa pfa. U vho zwi vhona zwino uri nd̄ila ye a fara a si yone vhunga i tshi vho mu livhisa khomboni/lufuni.
[Maraga 1 ya vhudipfi na 2 dza thikhedzo] √√√ (3)

13.10 Ee/Ndi a tendelana nae.
- Ngauri o vha a sa zwi d̄ivhi zwaurei Tsañwani u na musadzi.
- Ngauri a hu na musidzana a sa t̄od̄i u malwa.
- Muthu muñwe na muñwe u a fhurwa vhtshiloni.

KANA

Hai/A thi tendelani nae.

- Ngauri a hu na muthu o takalaho ane a sokou t̄ahela muthu a sa athu u mu d̄ivha a mu fhedza.
- Ngauri na ene muñe ha pfuki vha marukhu u funa munna muñwe na muñwe ane a t̄angana nae.
- Ngauri o vha o tea o thoma a lindela Tsañwani a tshi thoma a d̄idivhadza kha vhabebi vhawe.

[ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.] √√ (2)

13.11 - Ndo vha ndi tshi d̄o mu t̄anganedza sa mufumakadzi wa vhuvhili.
- Ndo vha ndi tshi d̄o vhidza vhatu vhahulwane uri vha d̄e vha tandulule thaidzo ine nda vha nayo.
- Ndo vha ndi tshi d̄o t̄ala Tsañwani nda humela hayani ha hashu.
- Ndo vha ndi tshi d̄o ya kha vhashumelavhapo uri vha d̄e vha ri thuse u tandulula thaidzo.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√ (3)

[25]

TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau**MBUDZISO YA 14: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) – maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
  - Arali e kha khritheria 4–5 u wana maraga 4
  - Arali e kha khritheria 3 u wana maraga 3
  - Arali e kha khritheria 1–2 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Fhedzi-ha, kha vha tendele phindulo dzo fhambanaho, dza vhusiki nahone dzi tanaho kuhumbulele na kusengulusele kwa vhudzivha.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re mafhedziseloni musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU**Marangaphanda**

Thero ndi muhumbulo muhulwane wa bugu une ra u wana u bva mathomoni a bugu u swika i tshi fhela. Ndi zwine muñwali a toda vhavhali vha tshi divha/guda zwone nga mafhungo a dirama yawe. Muñwali a nga laya kana a tsivhudza vhavhali nga kutshilele. Vhaanewa ndi vhatambi vhane muñwali a vha shumisa u bvedza mafhungo a dirama yawe. Kha dirama iyi muñwali o shumisa Maforotereke u bvedza muhumbulo muhulwane wa u tsivhudza vhavhali uri musi muthu o swieledwa u tea u thonifha vhatu vho mu swieledaho na u thonifha mulanga we a vhofha navho.

Mbuno

- Diramani iyi Maforotereke vha swika Swongozwi ha Khosi Thovhele Tshilwavhusiku vha humbela u swieledwa lwa tshifhinganyana sa musi vha vhafhiri vha gondo.
- Maforotereke a vha fhulufhedzei. Izwi ri zwi vhona musi vha tshi vho daratela shango line li si vhe lavho le vha tou swieledwa ngeno vha songo wana thendelo kha vhane vha shango. Muñwali u sasaladza maitete mavhi a u dzhia tshithu u songo newa.

- Vha na tshituhu. Vha rwa Mphelekedzeni n'wana wa khaladzi a Vho-Lumbule nga tshimebi vha tshi mu rwela uri o sera darata. Vhane vha shango vha hanelwa u sera darata nga vhone Maforotereke zwine zwi vho fhedza zwi tshi khou vhaisa vhadzulapo vhane vha vho disola nga tsheo ye vha dzhia ya u swielela vhueni he ha dovha ha vha dzhiela shango. Hezwi muñwali u vhona zwo khakhea vhunga zwi tshi nga vusa dzinndwa na mabulayo.
- Maforotereke vha langana u vhea phuphu ine ya do vha tshiga kha lushaka lu daho. Vha ita na u digana uri vhone a vha tsha fhirela phanda. Vha ita na u difhura musi vha tshi ri shango vho tou li renga a vho ngo tswela muthu. Mazwifhi haya ndi o vhifhaho vhukuma.
- Vhathu vharema a vha dzhiiwi sa vhathu sa musi vha tshi vho vhidzwa nga madzina o fhambanaho sa dzikafir, thuri na zwiñwe zwinzhi. Hezwi ndi u nyadza pfanelo dza vhathu.
- Maitele aya a u tambudza vhane vha shango o di hulela a tshi ya. Vha rwa Mphelekedzeni vha fhedza nga u vhulaha mmbwa dzawe mbili. U rwelwa u tevhela mmbwa dzawe mbili dze dza vha dzo bata muvhuda. Mphelekedzeni o fhedza o lovha. Izwi ndi u pfuka pfanelo ya vhutshilo, zwithu zwo khakheaho nga maanda.
- A vha thonifhi vhane vha shango. Ho vha na mutangano vhukati havho na Thovhele khosikhulu na vhalanda vhawe vha tshi itela u senga milandu na u tandulula thaidzo. Madzuloni a uri vha ambe nga ha thaidzo dzi re hone vhone vha vho amba nga ha u toda u engedzelwa shango. Vha pomoka vhadzulapo uri vha khou vha tswela khuhu na matamatisi. Muthu kha fushee nga zwe a newa, nahone a si zwavhudi u thivha thumbu nga madamu.
- Vha na vhufhura. Vha vhudza vhadzulapo uri vhone vha na kholomo thanu dza u renga shango. Izwi ndi tsumbo ya uri vhabvann'nda avha a vho ngo tsha diimisela u fhirela phanda nahone vho kundelwa u tevhedza mulanga we vha ita na Thovhele Khosikhulu Tshilwavirusiku. Vhathu ri songo pfuka mulanga we ra vhofha.
- Vhufhura, vhumbulu, u sa fhulufhedzea na tshituhu zwo fhedza zwo vha na masiandaitwa a si avhudi kha Maforotereke nge vha vho fhedza vho fhiselwa dzinduni nga Khosi Tshilwavirusiku na mmbi yawe. Hezwi ndi mitshelo ya vhutshilo ho kombamaho, zwine muñwali a zwi sasaladza vhukuma.

Magumo

Muñwali wa dirama iyi o kona u bvedza thero ya tsatsaladzo/sathaya nga u shumisa Maforotereke u sumbedza uri muthu u tea u thonifha vhathu vhane vha u thusa ngauri zwa sa ralo zwi do fhedza zwo vhangana dzipfudzungule na mabulayo. Muñwali o kona u sumbedza uri arali vhathu vho u swielela vha tshi khou nea thuso u tea u fhulufhedzea sa zwine mulanga wa vha u tshi khou amba zwone. Heyi i tou vha khaidzo na kha mirafho i daho.

[25]

MBUDZISO YA 15: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI

- 15.1 - Luka u tanwa sa munna we a vha a tshi funa mufumakadzi wawe. ✓
 - U tanwa sa muthu wa tshituhu na vuhali a sa ofhi/u tanwa sa muthu o dalaho ndifhedzo na vengo. ✓ (2)
- 15.2 Khudano yo vhangwa nga musu maforotereke vha tshi vho todou engedzelwa masimu, ✓ vha dovha hafhu vha sumbedza sa vhatu vho daho u dzula lwa tshothe afha Swongozwi, izwi zwa vho fhedza zwo ita uri hu vhe na nndwa vhukati havho. ✓ (2)
- 15.3 U dzumbulula mudzedze wa tshifhinga tsha kale/musalaula hune khosi ya vha yone i rangaho phanda musu hu tshi yiwa nndwani/maswina o vha a tshi tshotelwa nga mmbi vhusiku musu vhatu vho lala/Ho vha hu tshi lwiwa nga mapfumo.
 [Maraga 1 kha tshifhinga na 1 ya thikhedzo.] ✓✓ (2)
- 15.4 Ngei murahu Luka u eletshedzwa nga mufumakadzi a tshi amba la u pfuluwa. ✓ U hana ha Luka u eletshedzwa nga mufumakadzi wawe musu a tshi mu humbela uri vha pfuluwe zwo fhedza zwo vhangwa mabulayo a maforoterekere manzhi hu tshi katelwa na mufumakadzi wawe Ledia. ✓ (2)
- 15.5 Tshilwavhusiku ndi khosi i no thetshesela na u dzhia ngeletshedzo ya vhalanda vhayo, ngeno Luka a sa dzhii ngeletshedzo na u thetshesela muthu/Ndi khosi ine ya tsireledza vhalanda vhayo, ngeno Luka a tshi toda u tsireledza na u dzhahvula na zwi si zwawe.
 [Maraga 2 kha mbambedzo NTHIHI i fushaho.] ✓✓ (2)
- 15.6 Ndivho ndi ya uri muthu u tea u thogomela vhatu vhane vha da khae vha tshi diita u nga vha toda thuso ngeno vha tshi khou toda u u tshinyadza. Maforotereke vho da kha Khosi Tshilwavhusiku sa vhatu vha todaho u swielelwa lwa tshifhinganyana vha vho fhedza vha sa tsha toda u fhira vha tshi vho vhulaha na vhatu vho vha swielelaho.
 [Maraga 1 kha ndivho na 2 kha thikhedzo] ✓✓✓ (3)
- 15.7 Maforotereke vho fhedza vho tshotelwa vhusiku nga mmbi ya Khosikhulu Tshilwavhusiku/Luka o fhedza o vhulahlwa mufunwa wawe Ledia/Ho fhedza ho vha na mabulayo a vhatu vhanzhi.
 [Maraga 2 kha mbuno NTHIHI i fushaho.] ✓✓ (2)
- 15.8 Ndi mavhida a mafoterekere a he vha vhulungelwa hone fhala kha la Schoemansdal. ✓✓ (2)

15.9 Kuambele kwa Luka ku bvukulula vhudipfi ha muthu o vhaihalaho/tungufhalaho/o sinyuwaho lune u khou toda na u lifhedza kha zwe zwa bvelela kha lushaka lwa hawe/O tungufhalela lufu lwa mufumakadzi wawe Ledia.

[Maraga 1 kha vhudipfi, na 2 dza thikhedzo.] √√√

(3)

15.10 Ee/Ndi a tendelana navho.

- Ngauri maforotereke vho vha vha si tsha toda u tuwa kha shango line li si vhe lavho/A vho ngo fhulufhedzea kha mulanga we vha ita na vhaṅe vha shango.
- Ngauri vho vha vha tshi vho tambudza na u vhulaha vhaṅe vha shango.

KANA

Hai/A thi tendelani navho.

- Ngauri khosi yo vha yo tea yo vhiga mafhungo kha maṅwe mahosi uri i wane ngeletshedzo yavhudi.
- Ngauri vho vha vho tea vho ita nyambedzano ya u pfumedzana.

[ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.] √√

(2)

- 15.11
- Ndo vha ndi tshi do ditutshela nda humela kha vha hashu.
  - Ndo vha ndi tshi do ita mutangano na vhadzulapo uri ri pfumedzane.
  - Ndo vha ndi tshi do vhidza vhaṅwe maforotereke a re kha maṅwe mavundu uri vha de vha mphalale.
  - Ndo vha ndi tshi do humisela mavu e nda dzhavhula kha vhaṅe vhaao.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√

(3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25

MARAGAGUTE: 80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA: 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhutanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa MARAGA 6	8–10 -Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho -Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshirendo -U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liinwalwa (vhurendi) na tshirendo	6–7 -U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone -Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala -Mbuno dzi pfadzaho dzo nekedzwa, naho dziinwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika henefho -U pfesesa ha lushaka lwa liinwalwa (vhurendi) na tshirendo	4–5 -Tsenguluso i fushaho/linganelaho ya thoho -Hu na dziinwe mbuno dzavhuḍi dzi tikedzaho thoho -Naho dziinwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu ḍi vha na vhutanzi vhu sa tendiseiho -U pfesesa ha mutheo ha lushaka lwa liinwalwa (vhurendi) na tshirendo	2–3 -Tsenguluso ya thoho i sa fushi - Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dzi tikedzaho thoho -Kupfesesele kwa fhasi kwa lushaka lwa liinwalwa (vhurendi) na tshirendo	0–1 -A hu na u pfesewa ha thoho -A hu na thikhedzo u bva kha tshirendo -Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liinwalwa (vhurendi) na tshirendo
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kunekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 4	8–10 -Tshivhumbeo tsho lunzhedanaho tshothe -Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza bveledzwa zwi khagala tshothe -Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama -A hu na vhukhaki vhu vhonehala ha girama, mupeleto na zwi ga zwa u vhala	6–7 -Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dzi tevhelelanaho lu pfadzaho -Thevhekano ya mbuno i a pfadza -Luambo, thouni na tshitaela vhunzhi zwo lulama	4–5 -Hu ḍi vha na vhuinwe vhukhaki ha tshivhumbeo -Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhateaho ya kupfesesele na ndunzhendunzhe -Luambo lwo faredza vhukhaki vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea	2–3 -Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho -Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfadzaho -Vhukhaki ha luambo vhu khagala -Thouni na tshitaila a zwo ngo tea	0–1 -Tshivhumbeo tsho khakhea tshothe -Vhukhaki vhunzhisah luambo na tshitaila
MARAGANYANGAREDZI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1

Vhune ha khandiso ho vhaledzwa

Iyani kha siatari li tevhelaho

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MAANEA A LITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA NA DIRAMA NA FOLOKULO
[MARAGA: 25]

Khitheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwaṭhisedza nga vhuṭanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa MARAGA 15	-Phindulo ya mathakhethakheni/nthesa: 14–15 Phindulo ya mathakheni/ntha: 12–13 -Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho -Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwaṭhisedzo yo dziaho u bva kha tshibveledzwa -U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa	-U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone -Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala -Mbuno dziṅwe dzi pfadzaho dzo nekedzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika heneṭho -Hu na vhuṭanzi ha u pfesesa lushaka lwa liṅwalwa na tshibveledzwa	-U pfesesa thoho lwo linganelaho/hu songo godombelaho; a si zwoṭhe zwiṭalusi zwo dodombedzwo -Hu na dziṅwe mbuno dzi tikedzaho thoho -Maṛwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhuṭanzi a vhu tendisei tshifhinga tshoṭhe -U pfesesa liṅwalo na tshibveledzwa hu songo fhelelaho	-U pfesesa thoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiṅwe zwiṭalusi zwo senguluswaho nga vhuḍalo -Mbuno ṭhukhu dzi tikedza thoho -Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi maṭukutuku -U pfesesa hutuku ha liṅwalwa na tshibveledzwa	-U pfesesa hutukutuku ha thoho -Ndingedzo yo rembedaho/i songo khwaṭhaho ya u fhindula mbudziso -Makumedzwa ha tendisei na kathihi -Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa kana tshibveledzwa
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na kunekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 10	-Tshivhumbeo tsho lunzhedzana tshoṭhe -Marangaphanda na magumo ndi zwa nthesa -Makumedzwa o vhekanywa zwavhuḍi nahone a beledzwa zwi khagala -Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a ṭokonya, nahone zwo lulama	-Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho -Marangaphanda na magumo na dziṅwe phara zwo dzudzanywa nga ndila yo faranaho -U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa -Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwo lulama	-Hu na vhuṅwe vhuṭanzi ha tshivhumbeo -U pfadza na ndunzhenzunzhe zwi ḍi vha hone, fhedzi zwo faredza vhukhaxhi -Hu na vhukhaxhi vhu vhonealaho ha luambo; thouni na tshitaila hunzhi zwo tea -Phara hunzhi dzo lulama	-Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho -Makumedzwa ho ngo vhekanywa nga ndila i pfadzaho -Vhukhaxhi ha luambo vhu khagala -Thouni na tshitaela a zwo ngo tea -Phara dzo khakhea	-U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi khakhisa thevhekano ya likumedzwa -Vhukhaxhi ha luambo na tshitaila zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela -Thouni na tshitaela a zwo ngo tea -Phara dzo khakhea
MARAGANYANGAREDZI	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

Vhune ha khandiso ho vhaledzwa